

τὸν αὐτὸν κανόνα εἰς τὰς πράξεις τῶν, θέλουν
 ἐπρόκεισθαι. εἰς ἀκαταπαύστους διχονοίας καὶ
 πολέμους, καὶ κανεῖς δὲν θέλει εἶσθαι εὐτυ-
 χῆς εἰς τὴν ζωὴν του. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώ-
 πων αἱ ἐπιθυμίαι εἶναι διάφοροι, ἂν ἔλιπεν ὁ
 ἠθικός οὗτος κανὼν καὶ χαλινὸς τῆς θείας θε-
 λήσεως, τί ἤθελεν ἀπολουθήσειν; Τότε μά-
 λιστα ἤθελεν λάβειν ἀπόλυτον ἐξουσίαν, καὶ
 ἀκάθεκτον ὄρμην αἱ διάφοροι ἐπιθυμίαι τῶν
 ἀνθρώπων· τότε, ὡς πλοῖα χωρὶς πηξίδα καὶ
 οἰακας, ὠθούμενοι ἀπὸ ἐναντίους ἀνέμους εἰς
 τὴν πολυτάραχον θάλασσαν τοῦ βίου, ἤθελεν
 συγκρούεσθαι καὶ συντρίβεσθαι πανολεθρίως.
 Ἰδοὺ ὅποια ἤθελεν εἶσθαι ἡ εὐδαιμονία τῶν
 ἀνθρώπων, ἂν ἔχοντες διαφόρους ἐπιθυμίας,
 δὲν τὰς ἐκανόνιζαν κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ μόνην
 φιλάγαθον καὶ σωτήριον θέλησιν τοῦ Θεοῦ.

Περὶ τοῦ Ὁρθοῦ Λόγου.

Τὸ Λογικὸν εἶναι δύναμις νοητικὴ καὶ συλ-
 λογιστικὴ, τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὸν
 ἄνθρωπον, διὰ νὰ διακρίνη τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ
 τὸ ψεῦδος, τὸ δίκαιον ἀπὸ τὸ ἀδίκον, καὶ ἐν

γέ-

γένει, τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακόν. Ἐὰν, παρὰ δείγματος χάριν, ἀκούσης τινὰ παραλογιζόμενον νὰ εἴπῃ, ὅτι τρεῖς ἑπτὰ κάμνουν εἴκοσι, εὐθὺς αἰσθάνεσαι τὸ ψεῦδος τοῦ ὑπολογισμοῦ. Ἐὰν ὁμοίως ἀκούσης ἀδίκον τινὰ νὰ λέγῃ, ὅτι πρέπει νὰ κάμνωμεν εἰς τοὺς ἄλλους ὅ, τι δὲν θέλομεν οἱ ἄλλοι νὰ μᾶς κάμνωσιν, εὐθὺς αἰσθάνεσαι καὶ ἐδῶ τὴν ἀτοπίαν καὶ ἀδικίαν τοῦ λέγοντος. Αὕτη λοιπὸν ἡ ρηητικὴ δύναμις, ἢ ὁποῖα σὲ κάμνει νὰ διακρίνης ἐκεῖ τὸ ψεῦδος ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐδῶ, τὴν δικαιοσύνην ἀπὸ τὴν ἀδικίαν, ὀνομάζεται Λογικόν.

Δύο εἶναι γενικῶς αἱ ἐνέργειαι τοῦ Λογικοῦ, ἡ μίᾳ Θεωρητικὴ, καὶ ἡ ἄλλη Πρακτικὴ. Θεωρητικὴ λέγεται, ὅταν ζητῶμεν μόνον τὴν ἀληθῆ καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν πραγμάτων. Πρακτικὴ δὲ, ὅταν ἡ θεωρία ἀποβλέπη εἰς πράξιν. Ἐὰν λοιπὸν ἡ θέλησις, ἢ ἡ ἐπιθυμία μας ἀκολουθῇ τὴν κρίσιν τοῦ Λογικοῦ, καὶ ὑποτάσσεται εἰς αὐτὸ, λέγεται θέλησις, ἢ ἐπιθυμία Λογικὴ, καὶ ὅτι πράττομεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐὰν δὲ ἡ θέλησις, ἢ ἡ ἐπιθυμία μας γίνεται μόνον κατὰ φυσικὴν ὀρμὴν, εἶναι θέλησις καὶ ἐπιθυμία Ἄλογος. Ἐὰν

δὲ

δὲ καὶ ἐναντία μὲ τὴν κρίσιν τοῦ λογικοῦ μας, τότε εἶναι Παράλογος. Ὅσον λοιπὸν ἀποβλέπει τὴν Ἠθικὴν, Ὁρθὸς λόγος, καὶ, Πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, εἶναι νὰ ὑποτάττωμεν τὰς θελήσεις καὶ ἐπιθυμίας μας εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Λογικοῦ (1).

Ὁρθὸν ὅμως λόγον δὲν ἐμπορεῖ νὰ ἔχῃ ὁ ἄνθρωπος χωρὶς καλὴν πεῖραν πραγμάτων, χωρὶς ὀρθὴν διδασκαλίαν καὶ ἀνατροφὴν. Οἱ ἄνθρωποι εἶναι δεκτικοὶ τῆς ἀληθείας, ὡς καὶ τῆς ἀπάτης. Ἄν λοιπὸν ἔχωσι πλειοτέρας ψευδεῖς ιδέας καὶ ἀπάτας παρὰ ἀληθείας, τοῦτο προέρχεται ἀπὸ τὴν ἐξαρχῆς κακὴν ὁδηγίαν τῶν πνεύματός των καὶ τοιαύτη εἶναι κατὰ δυστυχίαν τῶν πλειοτέρων. Ἀνατρεφόμενοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ γονεῖς ἀπείρους καὶ ἀνιδέους τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας τῶν ὀπίσθιων γεννοῦν τέκνων, παραδιδόμενοι εἰς παιδα-

(1) Ἔστιν οὖν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πράττειν, ὅταν τὸ ἀλογον μέρος τῆς ψυχῆς μὴ κωλύῃ τὸ λογικὸν ἐνεργεῖν τὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν. Τότε γὰρ ἡ πράξις ἐστὶ κατὰ λόγον ὀρθόν. (Ἀριστοτέλ.)

δαγωγούς ἀμαθεῖς, ὑποκείμενοι τὸν πλείοτε-
ρον καιρὸν εἰς περιστάσεις νὰ ἀκοίωσι ψευδεῖς
ιδέας, καὶ νὰ βλέπωσι παράλογα ἤθη καὶ
πράξεις, καταστένονται ἀνόητοι εἰς τοὺς στο-
χασμούς των, καὶ ἀχρεῖοι εἰς τὰς πράξεις των.
Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος
ἦναι τόσον σπάνιος μεταξύ τῶν ἀνθρώπων.
Ὅσον ὁ ἄνθρωπος φωτίζεται κατὰ τὸ λογικόν,
καὶ λαμβάνει ἕξιν εἰς τὴν πράξιν τοῦ καλοῦ,
τόσον ὀρθότερα συλλογίζεται περὶ τῶν πρα-
κτέων, καὶ εὐκολώτερα ὑποτάσσεται εἰς τὴν
κρίσιν τοῦ Λογικοῦ.

Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ἀνάγκαια (1)
εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι φωτίζει τὸ λογικόν του,
τὸν κάμνει νὰ διακρίνη τὸ ὠφέλιμον ἀπὸ τὸ
βλαπτικόν, τὸ τίμιον ἀπὸ τὸ ἀτιμον, καὶ εἰς
ἕνα λόγον, τοῦ δείχνει τὸν δρόμον τῆς ἀληθι-
νῆς εὐτυχίας του. Δὲν φαίνεται ἐπιζήμιος κά-
ποτε, παρὰ εἰς ἐκείνους μόνους, οἱ ὅποιοι ἐ-
συνήθισαν ἐξαρχῆς νὰ ἀπατῶνται.

* Δν

(1) Ἀλήθεια δὲ πάντων μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγεῖται,
πάντων δ' ἀνθρώποις (Πλάτ.)

Ἐάντις ὁ ἄνθρωπος ἐμπορῇ καὶ ἀπάτη·
 θῆ· χωρὶς βλάβην τῶν ἄλλων, αὐτὸς ὅμως δὲν
 ἀπατᾶται χωρὶς βλάβην ἰδικήν του. Εἰς τὸν ἡ-
 θικόν, ὡς εἰς τὸν φυσικόν κόσμον, ὅλα εἶναι
 συνδεδεμένα· ἢ μία ἀπάτη συνεπισύρει ἄλλην,
 καὶ αὕτη ἄλλην, εἰς τρόπον ὥστε συγκροτεῖ-
 ται σειρά ἀπατῶν, εἰς τὴν ὁποίαν εἴαν ἡ πρῶ-
 τη μένη ἀδιάφορος, ἢ δευτέρα ὅμως, ἢ τρίτη,
 μία τέλος πάντων θέλει ἔχειν ὀλέθρια ἀπο-
 τελέσματα. Τὸ ψεῦδος καὶ ἡ ἀπάτη ποτὲ δὲν
 προξενεῖ ὠφέλειαν· καὶ ἂν καμμίαν φοράν φαί-
 νεται ὅτι προξενεῖ, ἡ ὠφέλειά του δὲν εἶναι
 σταθερά. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐθανάτωσε τὸν
 Κλεῖτον, καὶ συλλογιζόμενος τὴν ἀπάνθρωπον
 ταύτην πράξιν τῆς παραλόγου ὀρμῆς του, ἔκ-
 λαιεν ἀπαρηγόρητα, ἐμβαίνει καὶ τὸν παρηγο-
 ρήσῃ ὁ Ἀνάξαρχος, φωνάζων· ἀπατηλῶς καὶ
 κολακευτικῶς· „Οὗτός ἐστιν Ἀλέξανδρος, εἰς
 „ ὃν ἡ Οἰκουμένη νῦν ἀποβλέπει· ὁ δ' ἔρριπται
 „ κλαίων, ὡς περ ἀνδράποδον, ἀνθρώπων νό-
 „ μον καὶ νόγον δεδοικῶς, οἷς αὐτὸν προσήκει
 „ νόμον εἶναι, καὶ ὄρον τῶν δικαίων, ἐπεὶ περ
 „ ἤρχειν καὶ κρατεῖν γενίκευεν, ἀλλὰ μὴ δου-
 „ λεύειν ὑπὸ κοινῆς δόξης κεκρατημένον!“· Ἐ-
 δέχ-

δέχθη τὴν ἀπάτην ταύτην ὁ βασιλεὺς, ἔπαυσε τὴν λύπην του· ἔγινεν ὅμως ἐκ ταύτης καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀπανθρωπότερος, καὶ εἰς τὸν ἑαυτὸν του δυστυχέστερος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Περὶ Ἀρετῆς.

Η Ἀρετὴ θεωρεῖται εἰς τὴν ὀρθὴν καὶ ὠφέλιμον χρῆσιν τῶν παθῶν. Τὰ πάθη εἶναι φυσικαὶ κινήσεις καὶ ἐνέργειαι τῆς ἐμφύτου φιλαυτίας, χωρὶς τὴν ὁποῖαν ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐμπροεῖ νὰ ὑπάρχη· ὥστε ἡ ἀρετὴ δὲν στέκει εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν παθῶν, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ μετὰ λόγου χρῆσιν αὐτῶν (1). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὀρίζων τὴν ἀρετὴν,

(1) Ἐπειδὴ ἂν τοῦ ἠθους ἀρετὰ περὶ πάθηα, τῶν δὲ παθέων ἀδονὰ καὶ λύπη ὑπέρτατα, φανερόν ὅτι οὐκ ἐν τῷ ὑπεξελέσθαι τὰ πάθηα τᾶς ψυχᾶς, ἀδονὰν καὶ λύπαν, αἱ ἀρετὰ πέπτωκεν, ἀλλ' ἐν τῷ ταῦτα συναρμύζεσθαι. (Θεάγους Πυθαγορείου.)

τὴν, λέγει ὅτι εἶναι μεσότης (1), ἢ γουν ἀποφυγή τῶν ἄκρων ἐναντίων, τὰ ἑτοῖα εἶναι κακία. Θεωρουμένη δὲ ἡ ἀρετὴ κατὰ τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, εἶναι ἀκρότης· διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐμπορεῖ νὰ φθάσῃ εἰς τελειότερον καὶ ὑψηλότερον βαθμὸν. Ἐξετάζοντες δὲ τὸ πρᾶγμα ἀκριβέστερον, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶναι δύσκολον καὶ σχεδὸν ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ μέσον, τοῦτο, καὶ ἔτι δυσκολώτερον νὰ ἐμμένῃ ἀκλινῆς εἰς αὐτό. Πρὸς τούτοις δὲν εὐρίσκεται πάντοτε μεσότης εἰς ὅλας τὰς πράξεις, οὐδ' εἰς ὅλα τὰ πάθη (2), ὅποῖα εἶναι ὁ φθόνος, ἡ κλοπὴ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅθεν φαίνεται σαφέστερος καὶ καταλληλότερος ὁ ὀρισμὸς οὗτος τοῦ Πυθαγορείου

(1) Διό κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον τὸν τί ἦν εἶναι λέγονται, μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετὴ· κατὰ δὲ πρὸς ἄριστον καὶ τὸ εὖ, ἀκρότης. (Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Βιβλ. β΄. Κεφ. 5.).

(2) Οὐ πᾶσα δ' ἐπιδέχεται πράξεις οὐδὲ πᾶν πάθος τὴν μεσότητα· ἐνια γὰρ εὐθὺς ὠνόμασται συνειλημμένα μετὰ τῆς φαυλότητος, οἷον ἐπιχαιρεκκία, ἀναίσχυριτία, κ.τ.λ. (Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Βιβλ. β΄. Κεφ. 5.).

ρείου Θεάγους." „Καθόλου μὲν ὦν Ἀρετὰ συν-
 „αρμογέ τις ἐντι τῶν ἀλόγων μερέων τὰς ψυ-
 „χὰς ποττὶ τὸ λόγον ἔχον“. Τοῦτο εἶναι τῶ-
 ὄντι ἀρετὴ καὶ τελειότης εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ
 διοικῆ λογικῶς καὶ καὶ καυονίζη τὰ πάθη τοῦ,
 τὸ ὁποῖον λέγεται καὶ, Κατὰ λόγον ὀρθὸν
 πράττειν. Τέλος δὲ καὶ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς εἶ-
 ναι ἡ εὐδαιμονία (1) τοῦ ἀνθρώπου, περὶ τῆς
 ὁποίας ἀλλαχοῦ θέλομεν ὀμιλήσειν.

Εἶναι δὲ ἀνάγκη πρὸς τὴν ἀρετὴν πείρας
 καὶ μαθήσεως· διὰ τοῦτο λέγεται καὶ ἕξις
 (2). Ὁ Σωκράτης ἀμφίβαλλε τρόπον τινὰ, ἂν
 ἡ ἀρετὴ ἦναι φυσικὴ ἢ διδακτὴ εἰς τὸν ἄνθρω-
 πον. Ἀρετὴ ὅμως χωρὶς λόγον δὲν συνίστα-
 ται· ὁ λόγος δὲ χωρὶς μάθησιν καὶ γύμνασιν
 δὲν

(1) Φαμί τὰν ἀρετὰν ἡμεν ποττὸ μὴ κακοδαι-
 μονέν ἱκανάν, τὰν δὲ κακίαν ποττὸ μὴ εὐδαιμονέν, αἰ-
 κα τὰς ἕξιαις αὐτὰς κρίνομεν (Ἀρχίτου Πυθαγορείου).

(2) Ὅσαι δὲ ἐν ἀνθρώποις ἀρεταὶ λέγονται, σκο-
 πούμενος εὐρήσεις πάσας μαθήσειτε καὶ μελέτη αὐξανο-
 μένας. (Ξενοφ.) — Καὶ ἔστι, δυνατοὶ μὲν ἐσμέν φύ-
 σει, ἀγαθοὶ δὲ ἢ κακοὶ ἐγινόμεθα φύσει. (Ἀριστοτέλ.
 Ἠθικ. Βιβλ. β'. Κεφ. δ'.)

ΜΕΡΟΣ Α΄. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄. . 39.

δὲν μορφόνεται ὥστε δὲν ἐμποροῦμεν νὰ ἀποδόσωμεν τὸ πᾶν εἰς τὴν φυσικὴν διάθεσιν. Αὕτη ἔχει βέβαια ἐπιρροὴν εἰς τὰ ἦθη καὶ εἰς τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου ὁ λόγος ὁμῶς προηγεῖται, καὶ χωρὶς τοῦτον, αἱ φυσικαὶ διάθεσεις, ὅσον καὶ ἂν ἦναι καλαὶ καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπιτιθήσονται, δὲν συστένουν τὴν ἀρετὴν. Πόση δὲ εἶναι ἡ δύναμις τοῦ λόγου, ὅταν καλῶς μορφωθῇ διὰ τῆς γυμνάσεως καὶ μαθήσεως, μᾶς τὸ δείχνουν καθημερινὰ παραδείγματα ἀνθρώπων ἐναρέτων, μὲ ὅλον ὅτι ἡ φυσικὴ τῶν διάθεσις κλίνει, νὰ εἴπω οὕτω, εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κακίαν. Αὐτὸς οὗτος ὁ Σωκράτης εἶχε φυσικὰς κλίσεις εἰς πολλὰ ἠθικὰ ἐλαττώματα ἑστάθη μὲ ὅλον τοῦτο εἰς τῶν πλέον ἐναρέτων, διότι ἔλαβε σοφίαν καὶ γύμνασιν εἰς τὴν ἀρετὴν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Περὶ τοῦ Φυσικοῦ Νόμου

Νόμος ἐν γένει θέλει νὰ εἴπη κανὼν, κατὰ τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ προσδιορίζωμεν τὰς πρά-

πράξεις μας, καὶ ἄλλας μὲν νὰ ἐπιχειριζώμεθα, ἄλλας δὲ νὰ ἀποφεύγωμεν. Ἐπειδὴ λοιπὸν μᾶς δείχνει ποῖα τὰ πρακτέα, καὶ ποῖα τὰ μὴ πρακτέα, φανερόν ὅτι πρέπει νὰ ἦναι σύμφωνος μὲ τὸν ὀρθὸν λόγον* διότι ἀλλέως δὲν ἠθέλην εἶσθαι καμμία διαφορὰ οὐσιώδους τῶν ἀνθρώπινων πράξεων* ἀπεδείχθη ὅμως ἀναντίρρητος ἡ διαφορὰ αὕτη. Πᾶς λοιπὸν νόμος πρέπει νὰ ἔχη τοὺς λόγους του. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶναι τρεῖς, Ἡθικὸς, ὅταν ἐπιστηρίζεται εἰς τὴν ὀρθότητα τῆς πράξεως* Ἱστορικὸς* ὅταν λαμβάνεται ἐξ ἔργου* καὶ Νομικὸς, ὅταν ἐξ ἄλλου νόμου προέρχεται* ὥστε νόμος δὲν εἶναι τὸ αὐτὸς ἔφα. Ἄν καὶ ὁ Νομοθέτης δὲν σημειώσῃ πάντοτε τοὺς λόγους, κατὰ τοὺς ὁποίους θέτει τῆτον ἢ ἐκεῖνον τὸν νόμον, ἀπ' αὐτὴν ὅμως τὴν φύσιν τῆς θελήσεως (1) συμπεραίνεται, ὅτι τὸ χρέος του εἶναι νὰ δίδῃ λόγον τῶν νομοθετουμένων, ὅταν μάλιστα δὲν ἦναι

ναι

(1) Ἔστι δὲ ἡ μὲν Βούλησις, μετὰ λόγου ὀρεξις ἀγαθοῦ* οὐδεὶς γὰρ βούλεται, ἀλλ' ἢ ὅ,τ' ἂν οἰηθεῖν εἶναι ἀγαθόν. (Ἀριστοτέλ. Ῥητορικ. Βιβλ. α'. Κεφ. 1.)

ΜΕΡΟΣ Α'. ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. 41

και ἀφ' ἑαυτοῦ σαφής, οὐδ' εὐκόλως ὑπονοούμενος· διότι νὰ θέλη τοῦτο νὰ γίνῃται, καὶ ἐκείνο νὰ μὴ γίνῃται, χωρὶς τινὰ λόγον, τοῦτο εἶναι ἴδιον ὄχι νομοθέτου, ἀλλὰ τυράννου (1). Φανερόν λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι ὁ νόμος πρέπει νὰ ἔχη ἠθικὸν τινὰ λόγον, διότι καὶ πᾶσα ἠθικὴ πράξις πρέπει νὰ ἦναι ὀρθή, ἢ γουὺν σύμφωνος μετὸν ὀρθὸν λόγον. Πρέπει νὰ ἔχη καὶ λόγον νομικόν, διότι πάντες οἱ νόμοι ἀπαιτοῦνται νὰ ἦναι συναλλήλως σύμφωνοι. Τέλος πάντων ὁ ἱστορικὸς λόγος θεωρεῖται εἰς ἐκείνους τοὺς νόμους, οἱ ὅποιοι ἐπιστηρίζονται εἰς πράξιν τινὰ ἤδη γεγενημένην καὶ ἢ ἱστορικὸν παράδειγμα· οὗτος ὅμως ὁ λόγος χωρὶς τοὺς ἄλλους δὲν ἐμπορεῖ νὰ γένη βᾶσις νόμου.

Θεῖοι Νόμοι λέγονται, ὅσοι ἔχουν τὴν ἀρχὴν καὶ δυνάμιν τῶν ἀμέσως ἀπὸ αὐτὸ τὸ κῦρος τοῦ Θεοῦ· Ἀνθρώπινοι δὲ, ὅσοι γίνονται ἀπὸ ἀνθρώπους.

Ἄ

(1) Τυραννικαὶ δὲ (ἀρχαί), διὰ τὸ δεσποτικῶς ἄρχειν καὶ κατὰ τὴν αὐτῶν γνώμην. (Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Βιβλ. δ'. Κεφ. 1.)

Ἀπὸ τοὺς Θεῖους Νόμους ἄλλοι μὲν λέγονται Αἰώνιοι, ἄλλοι δὲ Φυσικοὶ, καὶ ἄλλοι Θεοὶ. Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπινους πάλιν, αἱ μὲν Ἐκκλησιαστικοί, οἱ δὲ, Πολιτικοί.

Αἰώνιος Νόμος, κατὰ τὸ ἠθικόν, εἶναι διατάξεις καὶ θέλησις τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔταξε πρὸ αἰώνων. γὰρ φέρονται τὰ λογικὰ ὄντα, πράττοντα ὅ,τι εἶναι ἀναγκαῖον, διὰ γὰρ ζῶσι κοσμίως καὶ πρεπόντως. εἰς τὴν λογικὴν φύσιν των, καὶ ἀποφεύγοντα πάλιν ὅ,τι εἶναι ἀνάρμοστον καὶ ἀπρεπές· ἢ γενικῶς, Νόμος αἰώνιος εἶναι λόγος ἢ βούλησις Θεοῦ, καθ' ἣν διατηρεῖται ἡ φυσικὴ τάξις τῶν ὄντων, καὶ ἐμποδίζεται ἡ σύγχυσις αὐτῶν.

Φυσικὸς Νόμος εἶναι αὐτὸς ὁ αἰώνιος ἐμπνευσμένος εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὸ λογικόν. Οὗτος ὁ ὀρισμὸς τοῦ φυσικοῦ νόμου εὐκόλως συνάγεται καὶ ἀπὸ τὰ πρότερον εἰρημένα· διότι, ἐπειδὴ τῶν πράξεων ἡ ἠθικότης πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν λογικὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, νόμος λοιπὸν φυσικὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅς τις ἐπιστηρίζεται εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὴν λογικότητα τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἀκολουθῶς, ὅς τις προστάζει πρά-

πράξεις συμφώνους με τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὸ λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἠθικότης τῶν πράξεων εἶναι οὐσιώδης, καὶ ἀκολούθως ἀμετάβλητος, φανερόν ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς νόμος εἶναι ἀμετάβλητος καὶ αἰώνιος. Ἄλλην διαφορὰν δὲν ἔχει ὁ φυσικὸς νόμος ἀπὸ τὸν αἰώνιον, παρὰ ὅτι δὲν ἔχει τὴν ὑπαρξίν του πρὸ αἰώνων, ἀλλ' ἐν χρόνῳ ἐμπνέεται εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὸ λογικόν. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ συγχέωμεν τὸν φυσικὸν νόμον μετὸ φυσικὸν δικαίωμα· διότι φυσικὸν δικαίωμα λέγεται κυρίως ἡ ἐπιστήμη τῶν φυσικῶν νόμων. Διαφέρουν ἀκόμη Νόμος καὶ Παράγγελμα· διότι ὁ νόμος γίνεται ἀπὸ δημόσιον πρόσωπον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ· τὸ δὲ παράγγελμα ἐμπορεῖ νὰ δοθῇ καὶ ἀπὸ ἰδιώτην πρὸς ἰδιώτην.

Θεῖος θετὸς Νόμος εἶναι ἐκεῖνος, ὅς τις δίδεται ἐκ Θεοῦ, δὲν κοινοποιεῖται ὅμως εἰς τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τὸ λογικόν του, πλὴν οὐδὲ ἐμποδίζεται ἀπὸ αὐτό. Τιοῦτοι νόμοι εἶναι, παραδείγματος χάριν, οἱ ἀπαγορεύοντες τινὰ φαγητὰ, κ. τ. λ'. Ὁ Θεῖος θετὸς νόμος ἐμπορεῖ ἀκόμη νὰ ᾖναι καὶ φυσικὸς ἐκ μέρους τῆς ὕλης, ἡγουν ὅταν προστάξῃ πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον